

Lev Tolstoy (1828-1910) este unul dintre cei mai mari scriitori din Rusia. Opera sa este caracterizată de o profundă înțelegere a condiției umane și a societății. „Război și pace” este o operă monumentală care descrie viața și războiul în Rusia din secolul al XIX-lea. Romanul este împărțit în trei părți: război, pace și război. Într-o traducere de Nicolae Iliescu, Corint Editura, 2016.

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

LEV TOLSTOI

Război și pace

Traducere din limba rusă și note de
NICOLAE ILIESCU

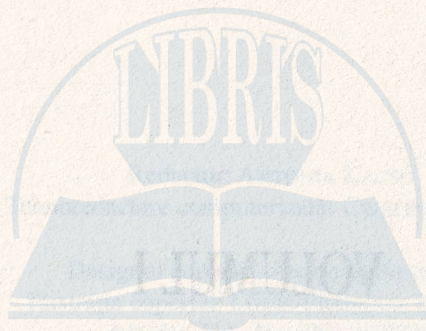
CUPRINS

VOLUMUL I

Partea întâi	5
Partea a doua	167
Partea a treia	299

VOLUMUL AL II-LEA

Partea întâi	439
Partea a doua	515
Partea a treia	621
Partea a patra	723
Partea a cincea	793

I

— EH BIEN, MON PRINCE, Gênes et Lucques ne sont plus que des apanages, des domenii, de la famille Buonaparte. Non, je vous préviens, que si vous ne me dites pas que nous avons la guerre, si vous vous permettez encore de pallier toutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antéchrist (ma parole, j'y crois) je ne vous connais plus, vous n'êtes plus mon ami, vous n'êtes plus robul meu credincios, comme vous dites.¹ Ah, bună seara, bună seara, prințe. Je vois que je vous fais peur², ia loc, te rog, vreau să-mi spui totul.

Astfel perora în iulie 1805 faimoasa Anna Pavlovna Scherer, domnișoară de onoare și confidentă a împărătesei Maria Feodorovna, întâmpinându-l pe prințul Vasili, demnitar important, care sosise cel dintâi la serata ei. Anna Pavlovna tușise vreo câteva zile, avusese gripă, cum zicea ea (gripă era atunci un cuvânt nou și nu-l folosea decât puțină lume). Toate bilețelele, expediate de dimineață cu un lacheu chipeș, conțineau, fără deosebire, același mesaj:

¹ Ei, bine, prințe, Genova și Lucca nu sunt decât domeniile familiei Buonaparte. Nu, te previn, dacă nu-mi vei spune că suntem în război, dacă îți vei mai permite să scuzi toate infamiile, toate atrocitățile acestui Antichrist (zău, eu cred că este Antichrist), nu te mai cunosc, nu mai ești prietenul meu, nu mai ești robul meu credincios, cum spui dumneata (fr.).

² Văd că te sperii (fr.).

„Si vous n'avez rien de mieux à faire, monsieur le comte (sau mon prince), et si la perspective de passer la soirée chez une pauvre malade ne vous effraye pas trop, je serai charmée de vous voir chez moi entre 7 et 10 heures. Annette Scherer.”¹

— Dieu, quelle virulente sortie!² răspunse prințul intrând, cătuși de puțin tulburat de această primire.

Purta mundir de curtean, ciorapi, ghetete, zorzoane și decorații, iar pe fața lătăreață avea o expresie senină.

Vorbea acea franceză elegantă, în care nu numai că vorbeau, ci și gândeau bunicii noștri, și cu acele intonații protectoare, proprii unui om important, îmbătrânit în societatea înaltă și pe lângă curtea imperială.

Se apropie de Anna Pavlovna, îi sărută mâna, prezentându-i chelia lui parfumată, strălucitoare, și se așeză comod pe canapea.

— Avant tout, dites-moi, comment vous allez, chère amie?³ Liniștește-mă, spuse el fără să-și schimbe vocea și nici tonul în care, alături de bună-cuviință și simpatie, răzbătea nepăsare și chiar ironie.

— Cum poți să fii sănătoasă... când suferi din punct de vedere moral? Poți oare, când ești om cu simțire, să rămâi netulburat în vremurile noastre? rosti Anna Pavlovna. Sper că rămâi la mine toată seara?

— Și ce să fac cu recepția ambasadorului englez? Astăzi e miercuri. Trebuie neapărat să fiu prezent, spuse prințul. Fiica mea trece să mă ia. Mă duce acolo.

¹ Dacă nu aveți nimic mai bun de făcut, domnule conte (sau prințe), și dacă perspectiva de a vă petrece o seară la o biată bolnavă nu vă sperie prea tare, voi fi nespuse de fericită să vă văd la mine între orele 7 și 10. Annette Scherer (fr.).

² Dumnezeule, ce izbucnire înverșunată! (fr.)

³ Mai întâi, să-mi spui cum îți merge cu sănătatea, dragă prietenă? (fr.)

— Credeam că recepția de astăzi a fost contramandată. Je vous avoue que toutes ces fêtes et tous ces feux d'artifice commencent à devenir insipides.¹

— Dacă s-ar fi știut că aceasta e dorința dumitale, recepția ar fi fost contramandată, rosti prințul, din obișnuință, ca un automat, spunând lucruri care nu voia, de fapt, să fie crezute.

— Ne me tourmentez pas. Eh bien, qu'a-t-on décidé par rapport à la dépêche de Novosilzoff? Vous savez tout.²

— Cum să-ți spun? rosti prințul pe un ton rece, plictisit. Qu'a-t-on décidé? On a décidé que Buonaparte a brûlé ses vaisseaux, et je crois que nous sommes en train de brûler les nôtres.³

Prințul Vasili vorbea întotdeauna alene, precum își rostește un actor rolul într-o piesă veche. Anna Pavlovna Scherer, dimpotrivă, în ciuda celor patruzeci de ani ai săi, era plină de însuflețire și de elan.

Entuziasmul îi statornicise faima în societate, și, uneori, când nu avea chef, ca să nu înșele așteptările celor care o cunoșteau, se prefăcea entuziastă. Surâsul cuminte, care strălucea veșnic pe chipul Annei Pavlovna, deși nu se prea potrivea cu trăsăturile ei cam veștejite, exprima, ca la copiii răsfățați, conștiința necurmată a cusurului său adorabil, pe care nu vrea, nu poate și nu găsește de cuviință să și-l îndrepte.

Pe la mijlocul discuției privind situația politică, Anna Pavlovna se înflăcăra.

— Ah, să nu-mi vorbești mie de Austria! Poate că nu înțeleg eu, însă Austria n-a dorit niciodată și nu dorește război. Ea o să trădeze. Numai Rusia poate să fie salvatoarea Europei. Binefăcătorul

¹ Mărturisesc că toate aceste recepții și focuri de artificii au început să devină plictisitoare (fr.).

² Nu mă chinui. Ei bine, ce s-a hotărât în legătură cu depeșa lui Novosilțov? Dumneata care le știi pe toate (fr.).

³ Ce au hotărât? Au hotărât că Bonaparte nu și-a lăsat nici o portiță de scăpare, și noi, de asemenea, cred că suntem gata să facem ca el (fr.).

nostru își cunoaște menirea înaltă și îi va rămâne credincios. Este singurul lucru în care cred. Bunului și admirabilului nostru suveran îi va reveni un rol magnific în lume, el este atât de virtuos și de bun, încât Dumnezeu o să-l ajute, iar el își va împlini menirea și va strivi hidra revoluției, care în prezent este și mai cumplită în persoana acestui ucigaș și nelegiuit. Doar noi putem să răscumpărăm sângele celui fără de prihană. Te întreb, pe cine putem să ne bizuim?... Anglia, cu spiritul ei negustoresc, nu va înțelege și nici nu va putea să înțeleagă întreaga noblețe a sufletului împăratului Alexandru. Ea a refuzat să evacueze Malta. Vrea să știe, să surprindă, gândul ascuns al acțiunilor noastre. Ce i-au spus lui Novosilțov?... Nimic. Ei n-au înțeles și nici nu pot să înțeleagă abnegația împăratului nostru, care nu dorește nimic pentru sine și dorește totul pentru binele lumii. Și ei ce au făgăduit? Nimic. Chiar dacă au făgăduit ceva — tot degeaba! Prusia a și declarat că Bonaparte este invincibil și că Europa întregă este cu totul neputincioasă în fața lui... Eu nu cred nici un cuvânt din ce spune Hardenberg ori Haugwitz. *Cette fameuse neutralité prussienne, ce n'est qu'un piège.*¹ Eu nu cred decât într-unul Dumnezeu și în destinul excepțional al iubitului nostru împărat. El va salva Europa!

Ea se opri brusc, și un surâs ironic, destinat propriei înflăcări, îi lumină fața.

— Creș, spuse prințul zâmbind, că de te-ar fi trimis pe dumneata în locul dragului nostru Wintzengerode, ai fi smuls cu forța acordul regelui prusac. Ești foarte elocventă. Îmi oferi un ceai?

— Îndată. *À propos*, adăugă ea, liniștindu-se, astăzi o să am doi oaspeți foarte interesanți, *le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorency par les Rohans*², una dintre cele mai bune familii din Franța. Este unul dintre emigranții marcanți, adevărați. Apoi,

¹ Această faimoasă neutralitate a Prusiei nu este decât o capcană (fr.).

² Apropo... viconte de Mortemart, el se înrudește cu Montmorency prin familia Rohan (fr.).

*l'abbé Morio*¹, cunoști această minte sclipitoare? A fost primit de suveran. Știi?

— A! O să fiu tare bucuros, rosti prințul. Spune-mi, adăugă el neglijent, de parcă tocmai își amintise ceva fără importanță, când ceea ce întreba constituia, de fapt, scopul principal al vizitei lui, spune-mi este adevărat că *l'impératrice-mère*² dorește numirea baronului Funke ca prim-secretar la ambasada din Viena? *C'est un pauvre sire, ce baron, à ce qu'il paraît.*³

Prințul Vasili dorea să dobândească numirea fiului său în acest post, pe care alții, prin mijlocirea împărătesei Maria Feodorovna, se străduiau s-o obțină pentru baron.

Anna Pavlovna aproape închise ochii în semn că nici ea, nici altcineva nu pot să judece hotărârile împărătesei.

— *Monsieur le baron de Funke a été recommandé à l'impératrice-mère par sa soeur*⁴, doar atât spuse ea pe un ton indispuș și sec.

Când Anna Pavlovna aminti de împărăteasă, pe fața ei se așternu brusc o expresie sinceră de adânc respect și devotament, amestecată cu tristețe, ceea ce se întâmpla de fiecare dată când în conversație pomenea de augusta ei protectoare. Ea spuse că Maiestatea Sa a binevoit să-i arate baronului Funke *beaucoup d'estime*⁵.

Prințul tăcu nepăsător. Anna Pavlovna, cu iscusința și promptitudinea proprie femeilor de la curte, voia să-i dea un bobârnac peste nas prințului pentru că îndrăznise să se exprime astfel despre o persoană recomandată împărătesei și în același timp să-l consoleze.

¹ Abatele Morio (fr.).

² Împărăteasa-mamă (fr.).

³ După cât se pare, acest baron este un om de nimic (fr.).

⁴ Domnule baron Funke a fost recomandat împărătesei-mamă de către sora ei (fr.).

⁵ Mult respect (fr.).

— Mais, à propos de votre famille¹; știi că fiica dumitale, de când iese în societate, fait les délices de tout le monde. On la trouve belle comme le jour.²

Prințul se înclină în semn de respect și recunoștință.

— Adeseori mă gândesc, continuă Anna Pavlovna după o clipă de tăcere, dându-se mai aproape de prinț și zâmbindu-i duios, lăsând parcă să se înțeleagă că discuția politică și cea mondenă luaseră sfârșit, și acum urma să înceapă una intimă, adeseori mă gândesc cât de nedrept se împarte norocul în viață. De ce ți-a dat soarta doi copii atât de reușiți (în afară de Anatol, mezinul dumitale, care nu-mi place deloc, intercală ea fără drept de apel, ridicându-și sprâncenele), niște copii încântători? Și dumneata îi prețuiești mai puțin ca oricine și de aceea nu ești vrednic de ei.

Și pe buze îi flutură zâmbetul ei plin de entuziasm.

— *Que voulez-vous? Lavater aurait dit que je n'ai pas la bosse de la paternité*³, spuse prințul.

— Gata cu gluma. Voiam să discut serios cu dumneata. Știi, sunt nemulțumită de mezinul dumitale. Fie vorba-ntre noi (pe față i se așternu o umbră de tristețe), s-a vorbit de el la Maiestatea Sa, toată lumea te compătimizește...

Prințul nu răspunse, ea însă, tăcută, privindu-l semnificativ, aștepta răspunsul. Prințul Vasili făcu o grimasă.

— Ce să fac? rosti el în cele din urmă. Dumneata știi că pentru educația lor am făcut tot ce poate face un tată, și amândoi au ieșit *des imbéciles*⁴. Ippolit, cel puțin, este un prost potolit, dar Anatol — unul turbulent. Este singura diferență, spuse el, zâmbind mai însuflețit și mai nefiresc ca de obicei, în timp ce

¹ Dar, apropo de familia dumitale (fr.).

² Constituie desfătarea întregii societăți. Toată lumea o găsește frumoasă ca lumina dimineții (fr.).

³ Ce să-i faci? Lavater ar fi spus că n-am vocația paternității (fr.).

⁴ Niște imbecili (fr.).

cutele adânci formate în jurul gurii exprimau cu deosebită pregnanță ceva neașteptat de grosolan și neplăcut.

— Oare de ce au parte de copii niște oameni ca dumneata? Dacă n-ai fi tată, n-aș avea ce să-ți reproșez, zise Anna Pavlovna ridicându-și ochii îngândurată.

— *Je suis votre*¹ rob credincios, et à vous seule je puis l'avouer. Copiii mei — *ce sont les entraves de mon existence*². Asta-i crucea mea. Așa cred eu. *Que voulez-vous...*³ — și tăcu, exprimând printr-un gest că se resemnează în fața destinului nemilos.

Anna Pavlovna îl privea dusă pe gânduri.

— Nu te-ai gândit niciodată să-l însori pe Anatol, fiul dumitale risipitor? Se spune, continuă ea, că fetele bătrâne *ont la manie des mariages*⁴. Eu nu mă simt împovărată de această slăbiciune, însă am *une petite personne*⁵, care este foarte nefericită lângă părintele ei, *une parente à nous, une princesse*⁶ Bolkonskaia.

Prințul Vasili nu răspunse, deși cu agerimea proprie oamenilor de lume arătă printr-o mișcare din cap că înregistrase spusele Annei Pavlovna.

— Zău, dacă ai ști dumneata că acest Anatol mă costă patruzeci de mii de ruble pe an, spuse prințul, nefiind pesemne în stare să-și stăvilească torentul întunecat al gândurilor. Ce-o să fie peste cinci ani dacă totul va merge tot așa? urmă el după câteva clipe de tăcere. *Voilà l'avantage d'être père*.⁷ Și e bogată prințesa dumitale?

— Tatăl ei este foarte bogat și zgârcit. Trăiește la țară. Îl știi, este vestitul prinț Bolkonski, aflat în retragere încă de pe vremea

¹ Sunt al dumitale (fr.).

² Și numai dumitale pot să-ți mărturisesc. Copiii mei sunt povara vieții mele (fr.).

³ Ce să-i faci? (fr.)

⁴ Au mania pețitului (fr.).

⁵ O domnișoară (fr.).

⁶ O rudă de-a noastră, o prințesă (fr.).

⁷ Iată avantajul de-a fi tată (fr.).

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

LEV TOLSTOI

Război și pace

Traducere din limba rusă și note de
NICOLAE ILIESCU

CORINT

- 1886: Îl cunoaște pe scriitorul V.G. Korolenko.
- 1887: Drama *Puterea întunericului*. Aceasta este interzisă de cenzură, apoi se află că piesa va fi jucată la un teatru din Petersburg. Însă în curând se interzice cu desăvârșire prezentarea dramei. Îl cunoaște pe prozatorul N.S. Leskov.
- 1888: Prima reprezentație cu piesa *Puterea întunericului* la Paris.
- 1889: Publicarea *Sonatei Kreutzer* care a iscat un veritabil scandal în Rusia, fiind interzisă de cenzură.
- 1890: Un grup de tineri amatori organizează prima reprezentație în Rusia a dramei *Puterea întunericului*. Piesa urmează să fie jucată și la Berlin.
- 1895: Îl cunoaște pe Cehov. Se tipărește povestirea *Slugă și stăpân*.
- 1894: Scrierea filosofică *Împărăția lui Dumnezeu este cu tine*.
- 1897: Scrierea filosofică *Ce este arta?*
- 1898: Organizează ajutorarea țăranilor din gubernia Tula, victime ale foametei.
- 1900: Publică romanul *Învierea*, care atrage, în anul 1901, excomunicarea scriitorului din sânul Bisericii. Scrie drama *Cadavrul viu*.
- 1901: Refuză Premiul Nobel pentru Literatură.
- 1906: Termină nuvela *De ce?*
- 1910: După unele neînțelegeri în familie și dureroase chinuri morale, mai vechi sau mai noi, ia hotărârea să părăsească Iasnaia Poliana. La 7 noiembrie (20 noiembrie), Tolstoi moare în gara Astapovo, la vârsta de 82 de ani. Tragicul eveniment se petrece la câteva zile de la plecarea sa în pribegie, fiind răpus de pneumonie. Este înmormântat, conform dorinței sale, la Iasnaia Poliana.
- 1911: Apare *Cuponul fals*, nuvelă scrisă în perioada 1896–1904.
- 1912: Apare nuvela *Hagi Murad*.

CUPRINS

VOLUMUL AL III-LEA

Partea întâi	5
Partea a doua	119
Partea a treia	317

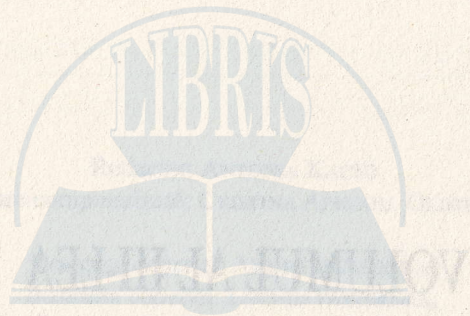
VOLUMUL AL IV-LEA

Partea întâi	477
Partea a doua	553
Partea a treia	617
Partea a patra	683

EPILOG

Partea întâi	759
Partea a doua	835

<i>Tabel cronologic</i>	891
-------------------------------	-----

I

LA SFÂRȘITUL ANULUI 1811, începu înarmarea și concentrarea masivă a forțelor Europei Occidentale, și în 1812, aceste forțe — milioane de oameni (socotind și pe cei ce se ocupau cu transportul și aprovizionarea armatei) — își începură marșul de la Apus către Răsărit, în direcția frontierelor Rusiei, spre care, tot din 1811, se îndreptau și forțele rusești. La 12 iunie, forțele Europei Occidentale trecură granițele Rusiei și începu războiul, adică se produse un eveniment contrar rațiunii și firii umane. Milioane de oameni săvârșiră unii împotriva altora un număr infinit de nelegiuiri, de înșelătorii, trădări, furturi, falsificări și emisiuni de monede false, jafuri, incendii și crime pe care veacuri de-a rândul nu le-ar putea înregistra cronicile tuturor tribunalelor din lume și pe care, în această perioadă, cei care le săvârșeau nu le socoteau ca pe niște nelegiuiri.

Oare ce o fi generat acest eveniment neobișnuit? Care erau cauzele lui? Istoricii, cu o certitudine plină de naivitate, spun că aceste cauze sunt ofensa adusă ducelui de Oldenburg, nerespectarea blocadei continentale, setea de putere a lui Napoleon, intransigența lui Alexandru, greșelile diplomaților etc.

Prin urmare, ar fi fost de ajuns ca Metternich, Rumianțev sau Talleyrand, între o recepție la curte și un festin, să se străduiască să redacteze o hârtie ingenioasă, ori Napoleon să-i scrie lui

Alexandru: *Monsieur mon frère, je consens à rendre le duché au duc d'Oldenbourg*¹, și aproape nimeni n-ar mai fi pomenit de război.

Se înțelege că așa vedeau lucrurile contemporanii. E de înțeles că Napoleon atribuia cauzele războiului intrigilor Angliei (cum a și declarat pe insula Sfânta Elena); este de înțeles că membrii Camerei engleze vedeau această cauză în setea de putere a lui Napoleon; prințul de Oldenburg — în samavolnicia săvârșită împotriva lui; negustorimea — în blocada continentală care ruina Europa; bătrânii soldați și generalii — în necesitatea de a fi folosiți în luptă; legitimiștii din vremea aceea — în a restabili *les bons principes*², iar diplomații epocii — în faptul că Napoleon a aflat secretul alianței încheiate în 1809 între Rusia și Austria, și că *memorandumul nr. 178* a fost prost redactat. Se înțelege că aceste cauze și multe altele, al căror număr infinit depinde de imensa diversitate a punctelor de vedere, sunt invocate de contemporani; însă pentru noi, posteritatea, care privim acest eveniment grandios în toată amploarea lui și care îi înțelegem sensul simplu și cumplit, aceste cauze ni se par insuficiente. Noi nu putem înțelege ca milioane de creștini să se ucidă și să se chinuie unii pe alții numai pentru că Napoleon este ahtiat după putere, Alexandru este intransigent, politica Angliei este perfidă și ducele de Oldenburg e ofensat. Noi nu înțelegem ce legătură poate să existe între aceste circumstanțe și faptul însuși al crimelor și violențelor; de ce, pentru ofensa adusă ducelui, mii de oameni de la celălalt capăt al Europei au ucis și au ruinat locuitorii din guberniile Smolensk și Moscova, fiind la rândul lor uciși de aceștia?

Pentru noi, posteritatea, care nu suntem istorici și nici nu avem pasiunea cercetării și, astfel, apreciem evenimentul cu bunul-simț nealterat, aceste cauze ne apar într-un număr incalculabil. Cu cât ne adâncim mai mult în căutarea acestor cauze,

¹ Sire și frate al meu, consimt să înapoiez ducatul ducelui de Oldenburg (fr.).

² Bunele principii (fr.).

descoperim că ele sunt și mai multe, iar fiecare cauză luată separat, sau o serie întreagă de cauze ni se par la fel de juste în sine și la fel de false prin lipsa lor de importanță în comparație cu imensitatea evenimentului și prin incapacitatea lor (fără intervenția tuturor celorlalte cauze concordante) de a determina evenimentul produs. O cauză asemănătoare cu refuzul lui Napoleon de a-și deplasa trupele dincolo de Vistula și de a retroceda ducatul de Oldenburg ni se pare să fie și dorința sau refuzul primului caporal francez de a se reangaja: căci dacă el n-ar fi dorit să se reangajeze, și n-ar fi vrut nici al doilea, nici al treilea, nici al o miilea caporal sau soldat, armata lui Napoleon ar fi avut mai puțini oameni și războiul n-ar mai fi putut avea loc.

Dacă Napoleon n-ar fi fost jignit de cererea de a se retrage dincolo de Vistula și n-ar fi ordonat trupelor să înainteze, n-ar fi fost război; și dacă toți sergenții ar fi refuzat să se reangajeze, războiul — de asemenea — n-ar fi putut avea loc. La fel, războiul ar fi fost imposibil fără intrigile Angliei, fără prințul de Oldenburg, fără ofensa resimțită de Alexandru, fără autocrația din Rusia, fără Revoluția Franceză, Directoratul și Imperiul care i-au urmat, fără tot ce a provocat Revoluția Franceză și așa mai departe. Fără vreuna dintre aceste cauze nu s-ar fi putut întâmpla nimic. Așadar, toate aceste cauze — miliarde la număr — au concurat ca să producă evenimentul. Astfel, nici una nu a fost cauza exclusivă a evenimentului, iar acesta s-a produs numai pentru că trebuia să se producă. Era nevoie ca milioane de oameni, lepădându-se de orice simțământ uman și de rațiune, să vină de la Apus la Răsărit ca să-și ucidă semenii, tot așa cum cu câteva secole înainte, de la Răsărit la Apus au năvălit hoarde întregi de oameni, ucigându-și semenii.

Acțiunile lui Napoleon și ale lui Alexandru, de cuvântul cărora depindea, se pare, ca evenimentul să se producă ori să nu se producă, erau la fel de puțin arbitrare ca și acțiunile fiecărui soldat care ajunsese la război prin voia sorții sau prin încorporare. Nu putea să fie altfel, fiindcă, pentru ca voința lui Napoleon și cea

a lui Alexandru (oamenii de care părea că depinde evenimentul) să fie îndeplinită, era nevoie de coincidența unei multitudini de circumstanțe; una singură dacă ar fi lipsit — evenimentul nu ar fi putut să aibă loc. Era nevoie ca milioanele de oameni, în mâinile cărora se afla forța efectivă, ostașii, care trăgeau, care transportau proviziile și tunurile, era nevoie ca ei să accepte să îndeplinească voința acestor indivizi singulari și slabi, fiind siliți să facă asta de numărul infinit al cauzelor diverse și complexe.

Fatalismul în istorie este inevitabil pentru a explica fenomenele iraționale (adică acelea a căror rațiune nu o înțelegem). Cu cât ne căznim mai mult să explicăm rațional aceste fenomene în istorie, ele devin cu atât mai iraționale și de neînțeles.

Fiecare om trăiește pentru sine, își folosește libertatea pentru a-și atinge scopurile personale și simte din toată ființa lui că poate ori nu poate să facă ori să nu facă o anumită faptă; însă îndată ce a făcut-o, această faptă, săvârșită într-un moment anumit al timpului, devine ireversibilă și capătă proprietatea de bun al istoriei, în cadrul căreia nu mai are o semnificație liberă, ci una predeterminată.

Viața fiecărui om are două fațete: viața particulară, care este cu atât mai liberă, cu cât interesele ei sunt mai abstracte, și viața elementară, de turmă, în care omul se supune inevitabil legilor ce i-au fost prescrise.

Omul trăiește conștient pentru sine, el este însă un instrument inconștient pentru atingerea scopurilor istorice, general umane. Fapta săvârșită este ireversibilă și acțiunea ei, potrivit du-se în timp cu milioane de acțiuni săvârșite de alți oameni, capătă semnificație istorică. Cu cât omul se află mai sus pe scara socială, cu cât mai mare este numărul oamenilor cu care el are relații, cu atât mai multă putere are asupra celorlalți oameni, cu atât mai evident este caracterul predeterminat și inevitabil al fiecăreia dintre faptele sale.

„Inima regilor se află în mâinile Domnului.”

Regele este servul istoriei.

Istoria, adică viața inconștientă, comună, de turmă a omenirii se folosește de fiecare clipă din viața regilor ca de un instrument pentru atingerea scopurilor proprii.

Deși acum, în 1812, Napoleon era mai convins ca oricând că numai de el depindea *de verser ou de ne pas verser le sang de ses peuples*¹ (cum îi scria Alexandru în ultima scrisoare), nu fusese niciodată mai supus ca acum acelor legi iminente care îl constrâneau (deși el credea că acționează după bunul său plac) să facă pentru binele comun, pentru istorie, ceea ce trebuia să se îndeplinească.

Oamenii Apusului mășăluiau spre cei din Răsărit pentru a se omorî unii pe alții. Și în virtutea legii coincidenței cauzelor, mii de cauze mărunte ale acestei mișcări și ale acestui război se ivesc de la sine și coincid cu acest eveniment: reproșurile pentru încălcarea blocadei continentale, și ducele de Oldenburg, și intrarea trupelor în Prusia efectuată (cum credea Napoleon) numai pentru a obține o pace armată, și faptul că împăratului francezilor îi plăcea războiul și se obișnuise cu el, care coincidea cu înclinațiile poporului său, atracția pentru grandoarea preparativelor, și cheltuielile pricinuite de aceste preparative, și necesitatea asigurării unor câștiguri care să compenseze cheltuielile și onorurile amestitoare de la Dresda, și tratativele diplomatice, care, după opinia contemporanilor, au fost duse cu dorința sinceră de pace și care n-au făcut decât să atingă în amorul-propriu o parte sau alta, și milioane de milioane de alte cauze concurând la săvârșirea evenimentului sau coincizând cu el.

Când un măr s-a copt și cade din pom — oare de ce cade? Pentru că este atras spre pământ, i s-a uscat codița, s-a veștejit din pricina soarelui, a devenit mai greu, pentru că e scuturat de vânt, ori pentru că băiețelul de sub pom vrea să-l mănânce?

¹ Să verse ori să nu verse sângele popoarelor sale (fr.).

Nimic din toate acestea nu constituie o cauză. Este vorba doar de o coincidență a condițiilor în care se produce orice eveniment vital, organic, cu caracter de stihie. Și botanistul, care va găsi că mărul cade fiindcă țesutul celular se descompune și așa mai departe, va avea dreptate, ca și copilul de sub pom, care va spune că mărul a căzut fiindcă el a vrut să-l mănânce și că s-a rugat lui Dumnezeu pentru asta. Precum va avea și nu va avea dreptate cel care va spune că Napoleon a pornit spre Moscova pentru că așa a vrut el și a fost nimicit pentru că Alexandru a dorit pieirea lui; cum va avea și nu va avea dreptate cel care va spune că un munte de un milion de puduri săpat pe dedesubt s-a prăbușit datorită ultimei lovituri de târnăcop aplicată de ultimul lucrător. În evenimentele istorice așa-ziii oameni mari nu sunt decât niște etichete care dau un nume evenimentului, care, la fel ca etichetele, nu au nici o legătură cu acest eveniment.

Fiecare dintre acțiunile lor, care lor li se pare liberă, în sens istoric este spontană, se află în legătură cu mersul general al istoriei și este determinată din vecii vecilor.

II

LA 29 MAI, Napoleon părăsi Dresda, unde petrecuse trei săptămâni, înconjurat de o curte de prinți, de duci, de regi și chiar de un împărat. Înainte de plecare, el i-a tratat cu bunăvoință pe prinții, pe regii și pe singurul împărat care meritaseră și i-a muștrat pe regii și pe prinții de care era nemulțumit, a dăruit împărătesei Austriei din perlele și briliantele sale, adică pe care le luase și el de la alți regi și, îmbrățișând-o cu tandrețe pe împărăteasa Maria Luiza, a lăsat-o, cum spune istoricul lui, adânc întristată de neplăcuta despărțire, pe care ea — această Maria Luiza, considerată soția lui, deși mai lăsase una la Paris — nu avea putere s-o suporte. Cu toate că diplomații mai credeau în posibilitatea menținerii păcii și lucrau cu râvnă în acest sens, cu toate că împăratul Napoleon îi trimisese împăratului

Alexandru o scrisoare, numindu-l *Monsieur mon frère*¹ și încredințându-l sincer că nu dorește războiul și că întotdeauna îl va iubi și îl va stima, se îndrepta acum spre trupele sale și la fiecare popas dădea ordine noi, menite să grăbească mișcarea armatei de la Apus la Răsărit. Într-o trăsură mare, trasă de șase cai, însoțit de paji, aghiotanți și o întreagă escortă, călătorea pe drumul cel mare care ducea la Posen, Thorn, Danzig și Königsberg. În fiecare dintre aceste orașe, mii de oameni îl întâmpinau cu entuziasm și înfrigurare.

Armata se deplasa de la Apus la Răsărit, și trăsura cu cei șase cai, schimbați la fiecare popas, îl ducea în aceeași direcție. La 10 iunie, el ajunsese armata și își petrecu noaptea în pădurea Wilkowissk, într-o locuință pregătită pentru el pe moșia unui conte polonez.

A doua zi, depășind armata, Napoleon ajunsese cu trăsura la Neman și, pentru a cerceta vadul pe unde s-ar putea trece, îmbracă o uniformă poloneză și ieși pe malul apei.

Zărind pe malul celălalt cazacii (*les Cosaques*) și stepele (*les steppes*) nesfârșite, în mijlocul cărora se afla *Moscou, la ville sainte*², capitala aceluia stat asemănător cu statul sciților, ocupat de Alexandru Macedon, Napoleon, spre surprinderea generală și în pofida tuturor considerentelor strategice și diplomatice, a ordonat trecerea la ofensivă, și a doua zi trupele lui începură să treacă Nemanul.

În dimineața zilei de 12 iunie, el ieși din cort, care în ziua aceea fusese ridicat pe malul stâng, abrupt, al Nemanului, și privi prin lunetă puhoaiile trupelor sale care ieșeau din pădurea Wilkowissk, revărsându-se pe trei poduri construite de ostași peste apele Nemanului. Soldații știau de prezența împăratului, îl căutau din priviri și, când îi descopereau pe colină, în fața cortului, figura, care se desprindea din suită, în redingotă și cu pălărie,

¹ Sire și frate (fr.).

² Moscova, orașul sfânt (fr.).